

Nya former i Sverige för villkorlig dom.

I Sverige infördes villkorlig straffdom genom lag av den 22 juni 1906. Enligt denna lag ägde domstol, där någon dömdes till straffarbete, ej över tre månader, eller fängelse, ej över sex månader, under vissa förutsättningar förordna, att med straffet skulle anstå och att på villkor, som i lagen angävos, skulle bero huruvida straffet skulle gå i verkställighet. Vad sålunda stadgades kunde ock, där straffet bestämdes till böter, tillämpas å detta straff, dock ej i annat fall än där anledning vore till antagande att den tilltalade till följd av fattigdom och bristande förvärvsförmåga skulle nödgas avtjäna böterna med frihetsstraff. Om den, som fått villkorlig dom, inom tre år efter domen beginge brott och han för detta bleve dömd till straffarbete eller fängelse, skulle anståndet tillika av domstolen förklaras förverkat; dömdes han till annat straff, kunde likaledes — beroende på domstols prövning — ett sådant förverkande inträda.

Den 28 juni 1918 utfärdades ny lag angående villkorlig straffdom. Genom denna, alljämt gällande lag utvidgades möjligheterna att ådöma straffarbete och fängelse villkorligt så, att möjlighet därtill föreligger där någon dömes till straffarbete ej över sex månader eller fängelse ej över ett år. Prövotiden förkortades för det fall, att böter ådömts villkorligt, till ett år men bibehölls för övriga fall vid tre år. Den villkorligt dömda skall under prövotiden i regel stå under övervakning av en därtill förordnad person, som har att utöva tillsyn över hans uppförande och söka befordra vad som kan lända till hans rättelse. Om den dömda vid åtalets anhängiggörande är under 21 år, kan i domen åläggas

honom skyldighet, i visst avseende eller i allmänhet att efterkomma föreskrift och föga sig i anordning som övervakaren finner erforderlig för hans rättelse. Övervakningen står under domstols vårdnad. Som förverkandeanledning gäller vid sidan av brott underlåtenhet att föra ett ordentligt leverne och överträdelse av ordningsföreskrifter enligt lagen. I stället för förverkanda kan i sådana fall varning förekomma. För vinnande av utredning i det särskilda fallet huruvida erforderliga förutsättningar för villkorlig dom finnas, skall i viss utsträckning särskild förundersökning äga rum rörande den tilltalade. Lagen har sedermera varit föremål för vissa mindre ändringar, varigenom dess tillämplighetsområde ytterligare utvidgats.

Mot den gällande lagen om villkorlig straffdom har från en del håll anmärkts på, att institutet kommit till tillämpning på sådant sätt att t. ex. en förstagångstjuv så gott som alltid kunnat räkna med att erhålla villkorlig straffdom, till och med då utsikterna till hans tillrättaförande varit skäligen små. En sådan tillämpning är naturligtvis uppenbart olämplig. Om den villkorligt dömda trots den villkorliga domen ånyo begår brott, minskas respekten för samhällets straffbud. För den dömda ter det sig också såsom en orättvisa, att han efter det andra brottet skall med straff sona icke blott detta utan även det förut begångna brottet. Å andra sidan kan med fog åberopas, att det är en angelägenhet av största vikt, att samhället ej inspärrar någon i fängelse annat än då andra möjligheter ej stå till buds, ty avtjänandet av ett urbota straff medför såsom regel verkningar, som sträcka sig vida över strafftiden. Det må ock erinras om den nedbrytande inverkan en tids fängelsevistelse kan utöva på unga förbrytare.

I ett till justitiedepartementet den 2 november 1937 avgivet betänkande (Statens offentliga utredningar 1937:38) med förslag till ny lag om villkorlig dom hava särskilt tillkallade sakkunniga sökt lösa hithörande frågor.

Det torde råda — säga de sakkunniga — en enhällig mening

därom, att under de tre decennier, som villkorlig dom kommit till användning i Sverige, erfarenheterna av detta institut nästan enbart varit goda. Detta visas ock av den under årens lopp allt mer ökade tillämpningen av den villkorliga domen. Sålunda har under tiden 1907—1914 på det hela taget, ehuru ingalunda oavbrutet, antalet meddelade domar varit i stigande. Med år 1915 började en stark stegring, som kulminerade år 1918 och sammanhängde med den starka ansvällningen av antalet tjuvnadsbrott under världskriget. De närmast följande åren sjönk brottsligheten efter hand högst avsevärt, och antalet villkorliga domar visar likaledes en betydande nedgång, fastän tillämpningsområdet för villkorlig dom fr. o. m. 1919 års ingång utvidgats. År 1922 nådde antalet villkorliga domar ned till en nivå, ej mycket överstigande den, från vilken stegringen under världskriget utgått. Därefter steg antalet ånyo oavbrutet och var det sista år, för vilket uppgift finnes, nämligen 1934, över 2.000 eller nära fem gånger så stort som år 1907.

En för de sakkunnigas räkning utförd specialundersökning, grundad å uppgifterna till straffregistret, har givit vid handen, att villkorlig dom i icke ringa utsträckning meddelas för personer, vilka äro av sinnesbeskaffenhet, som i 5 kap. 6 § strafflagen sägs, s. k. minskat tillräkneliga. Sålunda hava av 75 under år 1934 i första instans jämlikt 5 kap. 6 § strafflagen dömda personer 11 eller drygt var sjunde erhållit villkorlig dom.

Av de under perioden 1913—1934 villkorligt dömda hava över 65 % dömts för tjuvnadsbrott. Beträffande vissa kategorier av brott har användningen av villkorlig dom ökat i särskilt hög grad under de sistnämnda åren. Absolut taget har sålunda exempelvis under år 1934 villkorlig dom meddelats för brott enligt 22 kap. strafflagen (bedrägeri) i ungefär åtta gånger så många fall som under år 1914. En betydande ökning framträder även, om man jämför antalet villkorliga domar i förhållande till hela antalet straffdomar jämlikt nedannämnda kapitel under följande perioder: 9,2 % under

perioden 1913—1916 mot 18,0 % under perioden 1931—1934. Motsvarande procenttal äro för brotten enligt 17 kap. (äktenskapsbrott) 1,3 och 31,5, för brotten enligt 20 kap. (tjuvnadsbrott) 21,3 och 39,0, för brotten enligt 23 kap. (konkursförbrytelser) 5,1 och 33,9, för brotten enligt 25 kap. (ämbetsbrott) 0,0 resp. 4,3, för brotten enligt 14 kap. (mishandel) 1,4 och 6,0 samt för brotten enligt 18 kap. (utom 15 §) (sedlighetsbrott) 1,1 och 14,7.

Antalet villkorligt ådömda bötesstraff är jämfört med hela antalet ådömda bötesstraff synnerligen obetydligt. Av samtliga under fyraårsperioden 1931—1934 till enbart böter dömda personer ha sålunda endast 0,2 % dömts villkorligt. Detta förhållande sammanhänger uppenbarligen med att villkorlig dom ej må förekomma i fråga om böter i annat fall, än där det är anledning antaga, att den dömda till följd av fattigdom och bristande förvärvsförmåga skulle nödgas avtjäna böterna med frihetsstraff. Att sådan anledning föreligger oftare beträffande unga brottslingar än beträffande äldre, är naturligt. Under år 1934 ha sålunda villkorlig dom meddelats åt ej mindre än 25,4 % av dem som förövat tjuvnadsbrott (snatteri) före 21 års ålder och därför ådömts böter, medan motsvarande procenttal för äldre brottslingar är endast 2,7.

En fördelning efter ålder vid brottets begående av de personer, som genom utslag i första instans under år 1934 villkorligt dömts till frihetsstraff, visar, att villkorlig dom kommer till användning i relativt betydligt större omfattning för brottslingar under 21 år än för äldre brottslingar. Beträffande personer, som vid brottets begående ännu ej fyllt 21 år, meddelades sålunda år 1934 villkorlig dom för $\frac{3}{4}$ av dem som dömdes till straffarbete i högst sex månader och för mera än $\frac{3}{5}$ av dem som dömdes till fängelse i högst ett år; motsvarande tal för personer, som vid brottets begående fyllt 21 år, äro omkring $\frac{2}{5}$ och $\frac{1}{3}$.

Antalet villkorligt dömda i förhållande till samtliga under vart och ett av åren 1926—1934 dömda samt fördelade i

grupper, allteftersom de vid brottets begående varit i åldern 15—18 år, 18—21 år eller 21 år och däröver visar, att relativa antalet villkorliga domar är betydligt större för åldersgruppen 15—18 år än för gruppen 18—21 år, vilken sistnämndas siffror i sin ordning genomgående äro större än siffrorna för den tredje åldersgruppen. De absoluta talen ge vid handen, att för varje år utom år 1934 de villkorligt dömda inom åldersgrupperna 15—18 år och 18—21 år utgöra tillsammans omkring halva antalet av samtliga villkorligt dömda; för år 1934 är antalet villkorligt dömda unga förbrytare proportionsvis något lägre.

För utredning angående återfallsfrekvensen under längre tid än prøvotiden hava de sakkunniga verkställt en särskild undersökning, som är av mycket stort intresse. Undersökningen omfattar personer, som under något av åren 1922—1925 genom lagakraftvunnen dom dömts villkorligt, och avser att fastställa, i vad mån dessa inom de tio åren närmast efter det år domen meddelats ånyo dömts för brott, varom uppgift lämnats till straffregistret. Undersökningen utvisar framträdande olikheter inom klientelet i två hänseenden. Återfallsprocenten är sålunda i allmänhet högre för de av rådhusrätt villkorligt dömda än för dem som dömts villkorligt av häradsrätt. En jämförelse mellan olika åldrar visar vidare, att återfallsprocenten är betydligt högre för dem, som dömts villkorligt för brott, begånget före 21 års ålder, än för äldre brottslingar; för den förstnämnda gruppen är medelvärdet för återfallsprocenten sålunda 21,5 mot 11,4 för den senare. Enligt dessa tal förhåller det sig i stort sett så, att av ungdomar, som erhålla villkorlig dom, drygt var femte återfaller i brott inom de tio år, som här äro i fråga, medan endast drygt var tionde av äldre villkorligt dömda personer återfaller inom nämnda tid.

Återfall förekomma emellertid naturligtvis även efter utgången av ifrågavarande tioårsperiod; i vilken utsträckning har dock ej undersökts.

En jämförelse med avseende å återfallsfrekvensen hos de lagöverträdare, som dömts ovillkorligt, giver vid handen att en betydligt större återfallsfrekvens föreligger bland de ovillkorligt dömda, vilkas brott förövats före fyllda 21 år. Återfallsprocenten är för dem i medeltal 29,8, för de äldre endast 16,2. Enligt denna undersökning — vilken jämte motsvarande undersökning angående de villkorligt dömda torde vara den första i Sverige publicerade återfallsstatistik av större omfattning, vari till utgångspunkt tagits icke återfallet utan det första brottet — återfaller sålunda av de ifrågavarande ovillkorligt dömda bland de unga ej långt ifrån var tredje och bland de äldre ungefär var sjätte. En jämförelse med undersökningen beträffande de villkorligt dömda visar, att återfallsfrekvensen är betydligt större bland de ovillkorligt dömda; grovt räknat är den en och en halv gång så stor.

I förslaget har den nuvarande formen för villkorlig dom bibehållits för de förbrytare, för vilka redan enligt den nuvarande lagen villkorlig dom visat sig lämplig. Dock ha de sakkunniga föreslagit vissa avvikelser i förhållande till nu gällande ordning såväl i begränsande som utvidgande riktning. Förändringarna i begränsande riktning äro avsedda att förhindra att villkorlig dom kommer att tillämpas på ett allt för slentrianmässigt sätt. Förslaget söker därför giva en beskrivning på den typ av lagöverträdare som skola erhålla dylik villkorlig dom, nämligen de s. k. tillfällighetsförbrytarna. Det föreslås därför såsom förutsättning, att brottet skall vara begånget mindre till följd av vanart än av oförstånd, trångmål, annans påverkan eller liknande omständigheter. Förändringarna i utvidgande riktning avse först och främst gränserna med avseende å brottets svårhetsgrad. Enligt den nuvarande lagen må villkorlig dom ådömas under förutsättning att det ådömda straffet är högst straffarbete i sex månader eller fängelse i ett år. I förslaget föreslås dessa straffgränser höjda till straffarbete i ett år och fängelse i två år. Vidare skall villkorlig dom enligt förslaget i större utsträckning kunna komma i fråga beträffande dem som förut begått brott.

De sakkunniga ha även tagit hänsyn till den omständigheten, att vanligt frihetsstraff är en uppenbart olämplig reaktionsform för vissa slag av förbrytare. Detta gäller främst unga förbrytare, men även vissa förminskat tillräkneliga förbrytare, alkoholbrottslingar samt arbetsskygga förbrytare. För dessa kategorier torde emellertid en villkorlig dom av hittills gängse typ ofta vara uppenbart onyttig. Om vederbörande icke bleve föremål för särskilt omhändertagande under den kritiska tid, då han står under särskild prövning, skulle han sannolikt återfalla i brott. I dessa fall skall därför enligt förslaget domstolen i domen meddela särskilda föreskrifter för den dömd. Sålunda må föreskrivas, att han skall sköta anvisat arbete eller anställning, genomgå viss utbildning, vistas i enskilt hem eller begagna anvisad bostad eller underkasta sig behandling å sjukhus, skyddshem, alkoholanstalt, arbetshem eller annan liknande anstalt. Föreskrifter, som nu nämnts, skola alltid vara förenade med övervakning och övervakaren skall äga meddela de ytterligare föreskrifter, som må finnas erforderliga med avseende å den dömdes sysselsättande och levnadssätt. Såsom förutsättningar för dylikt slag av villkorlig dom, av de sakkunniga kallad kvalificerad villkorlig dom, stadgas bl. a. att den brottslige prövas på grund av ungdom, utvecklingshämning eller eljest på grund av sin sinnesbeskaffenhet eller ock till följd av alkoholmissbruk, arbetskygghet eller annan vanart vara i behov av åtgärd av ifrågavarande slag samt att med fog kan antagas att han därigenom skall avhållas från att ånyo begå brott.

Anmärkningsvärt är, att då den villkorliga domen förbindes med särskild föreskrift, något straff icke skall utsättas i domen. Detta skall däremot ske, då sådan föreskrift icke meddelas — enkel villkorlig dom. Sannolikt komma invändningar att resas mot de sakkunnigas förslag på denna punkt. De sakkunniga ha emellertid utförligt motiverat sin ståndpunkt i detta avseende. Enligt deras mening kommer den kvalificerade villkorliga domen, ehuru särskilt straff

icke utsättes i domen, på grund av det särskilda omhändertagandet att bli betydligt strängare och av mera ingripande natur för den dömden än den enkla villkorliga domen. Därtill kommer, att ett utsättande av särskilt straff i domen i dessa fall skulle vara olämpligt, emedan detta straff vid den villkorliga domens förverkande oftast icke skulle träda i tillämpning utan behöva ersättas med annan lämplig åtgärd, t. ex. tvångsuppfostran, ungdomsfängelse eller förvaring å säkerhetsanstalt. De sakkunniga ha också påpekat den moderna tendensen, som går ut på att skyddsåtgärder ådömas direkt och icke blott såsom surrogat för ett i domen utsatt straff. Tidigare dömden domstolen sålunda ovillkorligt till viss tids fängelse eller straffarbete, samtidigt som förordnande meddelades om att den dömden i stället för att undergå straffet skulle insättas i allmän uppfostringsanstalt, förvarings- eller interneringsanstalt. Genom vid 1937 års riksdag antagna lagar, vilka ännu icke trätt i kraft, skall domstolen emellertid i en framtid i motsvarande fall direkt döma till tvångsuppfostran, förvaring eller internering. Genom de sålunda antagna lagarna ha ökade möjligheter skapats för ådömande av andra kriminalpolitiska åtgärder än de vanliga frihetsstraffen. Om det nu framlagda förslaget vinner godkännande, komma samhällets möjligheter att på dylikt sätt ingripa mot brottsligheten än ytterligare att ökas.

De stora krav, som de föreslagna reformerna ställa på de organ vilka skola verkställa personundersökningar och övervakningar, föranleda de sakkunniga att föreslå en fastare organisation för dessa ändamål. En sådan organisation torde vara nödvändig för att höja effektiviteten av personundersökningar och övervakningar, något som icke påkallas endast med hänsyn till den kvalificerade villkorliga domen utan erfordras redan för den enkla villkorliga domen. Enligt de sakkunnigas förslag skall ett antal tjänstemän, statens skyddskonsulenter, anställas med uppgift bl. a. att var inom sitt distrikt stå till tjänst med utförande av personundersökningar och övervakningar, tillhandagå vid personunder-

sökningar och övervakningar som utföras av andra samt öva inseende över andra övervakare. En bland konsulenternas viktigaste uppgifter skall vidare vara att söka komma i förbindelse med personer, som äro lämpliga och villiga att taga villkorligt dömda i sin tjänst eller att mottaga dem i sina hem. Enligt förslaget skola vidare domstolarna mera än hittills taga befattning med övervakningarna. I syfte att skapa ett organ, åt vilket större delen av domstolens dithörande åligganden skall kunna överlämnas, föreslås möjlighet att, där så finnes lämpligt, inrätta särskild övervakningsnämnd.

Hjalmar Nyman.
